

Flikkers in de kunst

Björn Zielman DM1 Kunstgeschiedenis 2020/2021

Voorwoord

Ik was maandenlang aan het denken waar ik nou eens over ging schrijven. Maar toen las ik een artikel over Nederlandse homoseksuelen die 50 jaar geleden in Den Haag op het Binnenhof gingen demonstreren voor de afschaffing van artikel 248bis, die onderdeel was van de Zedelijkheidswet uit 1911 en die als doel stelde jongens en meisjes te beschermen tegen homoseksuele verleidingen en daarmee de verspreiding van homoseksualiteit tegen te gaan. Dit artikel raakte mij persoonlijk en als kunstenaar zeer erg. Ik als openlijk homoseksuele kunstenaar voelde op dat moment toen ik het teruglas een gevoel van trots en dankbaarheid naar de mensen die opstonden voor hun maar ook mijn rechten. Mede hierdoor werd ik nieuwsgierig op welke wijze dat zijn sporen in de samenleving en de kunstgeschiedenis heeft nagelaten (en dus ook in mijn eigen werk). Om tot een antwoord te komen op deze vraag wordt er eerst gekeken na de definities om daarna een beeld geschetst van de verschillende manieren waarop flikkers en kunst met elkaar verbonden zijn.

Met dank aan mijn eigen homoseksualiteit ben ik dus geïnteresseerd geraakt in de rol die flikkers (en de bijbehorende LHBTQI+) in de kunst heeft gespeeld. De teksten die ik ben gaan lezen gaven een overzicht van homoseksuele, lesbische en queer kunstenaars in de kunstgeschiedenis. Daarnaast heb ik mijzelf overtuigd dat het belangrijk is om deze verhalen door te vertellen aan mensen die mogelijk met hun seksualiteit worstelen, aan mensen die homoseksualiteit niet accepteren en daarom veroordelen, of om troost te vinden bij kunstenaars die eenzelfde situatie kennen als een beschouwer met een queer achtergrond. Dus met behulp van deze woorden probeer ik onderzoek te doen naar de rol en positie van deze minderheidsgroep in de kunstgeschiedenis en samenleving, ook al is er in Nederland weinig tot geen kunsthistorisch onderzoek gedaan naar de rol van flikkers in de kunst.

Dit gehele essay is geschreven met behulp van online artikelen en is geschreven tijdens mijn quarantainetijd i.v.m. corona.

Inhoud

Voorwoord	1
Wat houdt de term flikker in?	3
Wat houdt de term flikkerkunst in?	4
Wat is flikker emancipatie?	5 - 6
Wat zijn de bekende flikkers uit de kunstgeschiedenis?	7 - 8
• Michelangelo	
• Willem Arondeus	
• Keith Haring	
• Erwin Olaf	
Hoe is het om een hedendaagse flikker te zijn?	9
Flikker op!	10
Bronnen	11 - 12

Wat houdt de term flicker in?

De betekenis van het begrip flicker is net als de definitie van kunst, geen vaststaande definitie, maar is aan tijd en plaats verbonden. Het begrip flicker is door de jaren heen onderhevig geweest aan vele verschillende betekenissen: 'gemene kerel, vuilik, sodemieter en als scheldnaam zonder bepaalde betekenis'. Over de herkomst worden er meerdere suggesties gedaan. Volgens sommigen zou flicker afgeleid zijn van het Zweedse woord voor meisje, flicka. Zeelui zouden het naar Nederland geïmporteerd hebben. Volgens anderen zou flicker een verkorting kunnen zijn van sodeflicker, wat een man met een seksuele voorkeur voor andere mannen betekent. Het woord kan natuurlijk ook gewoon afgeleid zijn van het werkwoord flicken, dat zowel 'iets handig klaarspelen' als 'een lelijke streek leveren' en 'vrijen' kan betekenen. Het bijvoeglijk naamwoord flickers betekent 'verdomd, ergerlijk, vervelend'. Het werkwoord flickeren heeft een hele reeks betekenissen: 'onrustig vlammen, smijten, zaniken, van belang zijn (er een flicker toe doen), homoseksueel verkeer hebben'. Tegenwoordig is het woord meer een geuzennaam dan een scheldwoord. Homofielen en ikzelf verkiezen het woord flicker boven homofiel omdat het strijdbarder klinkt. (Oneworld, 2018).

Wat houdt de term flikkerkunst in?

Hiervoor zijn meerdere definities te bedenken, variërend van kunstwerken die gemaakt zijn door homoseksuele mannen en vrouwen tot voorstellingen van intimiteit tussen mensen van hetzelfde geslacht. In deze definities schuilen problemen waarvan de moderne kunstliefhebber bewust van moet zijn. Ten eerste laten kunstwerken geen gaydar (de sociale vaardigheid om homoseksuelen, lesbiennes en biseksuelen te herkennen zonder objectieve informatie over hun seksuele geaardheid wordt aangeduid) afgaan, ook al is de kunstenaar homoseksueel. Ten tweede is het begrip 'homoseksualiteit' vrij recent en dus ook de bijbehorende identiteit die ermee geassocieerd wordt. Dit betekent zeker niet dat er in de oudere kunst geen homoseksualiteit werd afgebeeld. Klassieke mythen leverden genoeg stof, zoals de ontvoering van de mooie herdersjongen Ganymedes door oppergod Jupiter. Dit soort mythen kwamen onder meer terug in de werken van Rembrand, Rubens en Michelangelo, die zelf later symbool werd voor mannelijke homoseksualiteit. Vrouwelijke homoseksualiteit werd eeuwenlang gemaakt met vooral de mannelijke beschouwer in het achterhoofd. Onder meer door dit gegeven kun je je afvragen wanneer artistieke afbeeldingen van intimiteit tussen mensen van hetzelfde geslacht 'flikkerkunst' zijn. Flikkerskunst werd door James M. Saslows beschreven als een fenomeen dat in tegenstelling tot andere kunststromingen geen specifieke stijl is, maar een scala aan kunstwerken en objecten, door de geschiedenis heen, die op de een of andere manier verbonden zijn aan homoseksualiteit of de homocultuur. Door de huidige definitie toe te passen op kunstwerken en objecten uit een andere tijd en cultuur ontstaat er een vals beeld, want handelingen die met een westerse blik kunnen worden beschouwd als homoseksueel gedrag, kunnen binnen een andere cultuur beschouwd worden als een spiritueel ritueel. Net als homoseksualiteit heeft kunst door de eeuwen heen in verschillende culturen verschillende definities en betekenissen gehad. In het westen werd schilderkunst en beeldhouwkunst voornamelijk tot de ambachten gerekend. In de 18de eeuw veranderde dit. Het denken over schilderkunst en beeldhouwkunst als een geschoolde ambachtvorm verschoof naar het denken over schilderkunst en beeldhouwkunst als een manifestatie van een individueel genie. Dit beeld van de kunstenaar als identiteit valt bijna samen met de geboorte van de homoseksualiteit in de 19de eeuw (*Gedachten en gevoelens geworden tot ornament, 2016*).

Wat is flikker emancipatie

Is het proces waarin homo's, lesbiennes, biseksuelen en transgenders vanuit een achtergestelde positie een plaats in de samenleving proberen te bereiken waarin zij zich als gelijkwaardige burgers kunnen ontplooien. Homoseksualiteit is in veel culturen nog taboe, waardoor homoseksuelen vaak slachtoffer zijn van discriminatie of zelfs vervolging. Sinds de negentiende eeuw proberen flikkers wereldwijd zich meer en meer te emanciperen en is er een veelkleurige homocultuur ontstaan. Symbolen van de homo-emancipatie zijn de roze driehoek en de regenboogvlag.

Onder de aanduiding sodomie waren homoseksuele handelingen sinds de 13e eeuw in Europa strafbaar, zelfs met de doodstraf. Dankzij de Verlichting in de 18e eeuw en de Franse Revolutie legaliseerde Frankrijk in 1791 homoseksuele activiteit en verankerde men dit in het nieuwe wetboek van strafrecht, de Code Pénal van 1810. Landen als Nederland, België, Luxemburg, Italië, Spanje en Portugal namen deze wetgeving geleidelijk aan over. Afgezien van het grotendeels protestantse Nederland waren het louter katholieke landen die homoseksuele handelingen voortaan toestonden. In de andere protestantse landen, zoals Pruisen en Engeland, bleef dit strafbaar; al werd wel de doodstraf vervangen door een gevangenisstraf. Hierdoor ontstond in de Noordwest-Europese landen een impuls om eveneens voor de afschaffing van strafbaarheid te strijden.

Een eerste fase van emancipatie begon eind 19e eeuw en streed tegen de wettelijke discriminatie en strafbaarstelling van homoseksualiteit. De emancipatie profiteerde onder meer van nieuwe wetenschappelijke inzichten, waardoor homoseksualiteit niet meer als een religieuze zonde, maar als een lichamelijke ziekte of Psychische aandoening gezien werd. Dit betekende dat homoseksuelen niets aan hun geaardheid konden doen en dat een maatschappelijke veroordeling ervan dus onterecht was. De homo-emancipatie leidde, in combinatie met de seksuele revolutie, ook tot het schrappen van homoseksualiteit als psychische stoornis uit het Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM) in 1973. De Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) schrapte op 17 mei 1990 homoseksualiteit officieel van de internationaal gehanteerde lijst van ziekten, de International Classification of Diseases. Die datum is sindsdien de Internationale Dag tegen Homofobie. De tweede fase van de homo-emancipatie begon eind jaren zestig van de 20e eeuw en ging om het verkrijgen van gelijke rechten en van een eigen plaats voor holebi's in de samenleving. Deze strijd liep grotendeels parallel met de Tweede feministische golf.

In de Verenigde Staten vonden de Stonewall-rellen plaats, die ook internationaal het startsein voor een meer radicale homo-emancipatie werden. Op 28 juni 1969 was de politie de homobar Stonewall Inn in Christopher Street in New York binnengevallen, waarna vanuit de homogemeenschap voor het eerst heftig weerstand geboden werd. Deze rellen leidden tot de georganiseerde strijd voor de rechten voor holebi's, die onder meer resulteerde in de eerste Gay Pride Parade op 28 juni 1970 in New York. Naar dat voorbeeld ging men ook in andere landen zulke parades organiseren.

De emancipatiestrijd van homoseksuelen en andere gemarginaliseerde groepen werd ook onderzocht in het werk van de Franse filosoof Michel Foucault (1926-1984), die zelf ook homoseksueel was en als eerste prominente Fransman aan aids overleed.

In de jaren tachtig betekende aids een terugslag voor de homo-emancipatie. Onderling leidde het tot een grotere solidariteit, maar voor de buitenwereld bevestigde deze nog onbekende en dodelijke ziekte de vooroordelen over homoseksuelen. Een mijlpaal in deze jaren was de onthulling van het allereerste Homomonument ter wereld op de Westermarkt in Amsterdam in 1987 (uu, 2018, 6 augustus).

Wat zijn bekende flikkers uit de kunstgeschiedenis?

Erwin Olaf (2 juli 1959 – Heden)

Erwin Olaf is een Nederlandse fotograaf en is ook een bekend voorvechter van homo-emancipatie. Een van de dingen waar hij zich aan stoort is dat er negatief wordt gereageerd op intimiteit tussen homo's op straat. In mei 2010 was hij zelf betrokken bij een incident waarbij hij belaagd werd en negatieve bejegeningen na zijn hoofd kreeg geslingerd vanwege zoenende homo's. In augustus 2012 kwam Olaf in het nieuws vanwege een conflict met een snackbarhouder die hem had verzocht niet voor zijn snackbar te zoenen met zijn vriend. Daarop organiseerde Olaf een demonstratieve kiss-in voor de snackbar. Waarbij hij de volgende woorden uitsprak en mij zeer diep raakte: "Het is verschrikkelijk dat homo's en lesbiennes altijd op hun hoede moeten zijn, en dat gaat voor mijn dood niet veranderen. Dat doet mij zo'n intens verdriet. Alsof wij tweederangsburgers zijn. Dus laten we de koe bij de horens vatten en strijden voor een respectvolle samenleving. Voor iedereen."

Nu genoeg over het activisme van Olaf, want hoe zie je dit terug komen in zijn werk? Nou de mensen die normaliter aan de kant staan, staan bij Olaf in het centrum. Daarmee draagt hij impliciet bij aan de emancipatie van randgroepen. Olaf begon zijn oeuvre dan ook met series over dikke vrouwen in bondage, naakte bejaarden, dwergen op spijkersandalen en sterk seksueel getinte foto's, waaronder een aantal zelfportretten: op één daarvan heeft Olaf een dikke klodder sperma op zijn wang ([Wikipedia](#)).

Keith Haring (4 mei 1958 – 16 februari 1990)

Keith Haring was een Amerikaans Kunstenaar en een voorvechter van homo-emancipatie. Haring streed voor gelijkheid en emancipatie met kleurrijke figuurtjes. Zelfs in deze tijd van racisme-protesten is zijn werk nog steeds actueel. Haring werd bekend bij het grote publiek doordat hij met krijt zijn figuurtjes tekende op lege reclameborden in de New Yorkse metro. Vanaf het begin van de jaren 80 kwam Haring op voor homorechten, onder meer doordat veel van zijn vrienden doodgingen aan AIDS. In begin jaren van de AIDS epidemie was onduidelijk wat er aan de hand was en hoe de ziekte werd overgedragen. Hoewel Haring pleitte voor veilige seks, raakte hij geïnfecteerd met HIV. Haring's intensieve leven vol kunst, muziek en seks kwam zo veel te vroeg ten einde. Maar zijn kunst werd ook na zijn dood gebruikt bij protesten en acties voor een betere wereld ([Wikipedia](#)).

Michelangelo Buonarroti (6 maart 1475 – 18 februari 1564)

Hij was een Italiaanse schilder, beeldhouwer, dichter, architect en homo. Een van Michelangelo's vaak terugkerende thema's was dan ook het mannelijk naakt. De historicus Elena Lazzarini van de Universiteit van Pisa denkt zelfs dat de muurschilderingen van Michelangelo in de Sixtijnse Kapel geïnspireerd zijn door zijn bezoeken aan homosauuna's en -bordelen. Michalangelo werd nooit vervolgd voor zijn geaardheid. Ook al kon hij zijn homoseksuele gevoelens nooit openlijk uitten. Hij werkte tenslotte in opdracht van de Paus en een kunstenaar zonder opdrachtgever was in die tijd geen kunstenaar. In het strenge Vaticaan waren vele van zijn werken controversieel, ze zouden soms te expliciet geweest zijn (Wikipedia).

Willem Arondeus (22 augustus 1894 – 1 juli 1943)

Willem Arondeus is een redelijk onbekende kunstenaar die in de jaren 20 en 30 van de 20ste eeuw actief was en sinds 1914 als enige bekende Nederlandse kunstenaar openlijk uitkwam voor zijn homoseksualiteit. Op 12-jarige leeftijd werd Arondeus toegelaten tot de Kunstnijverheidsschool in Amsterdam. Tijdens de opleiding leek hij een veelbelovende toekomst te hebben. Arondeus kwam tijdens deze schoolperiode voor het eerst in contact met homoseksualiteit. Het karakter van Arondeus lijkt echter moeilijk te doorgronden. Uit zijn dagboeken klinkt een constante depressieve en somber gestemde man, die daarnaast zeer koppig was en nogal makkelijk was aangebrand. Hoewel Arondeus als kunstenaar zeker als talentvol kon worden beschouwd, bleven in recensies en kritieken de commentaren op zijn werk consequent hetzelfde. Over de jaren heen is in iedere recensie terug te lezen dat Arondeus een goede harmonische compositie weet op te bouwen en dat zijn kleurgebruik rust en schoonheid uitstraalt, maar dat zijn figuren expressie missen en vergaan in de overdadige symboliek. Daarnaast kan Arondeus getypeerd worden als een perfectionistische uitsteller, wat vaak aangezien werd voor luiheid, alsook een zekere vorm van arrogantie. Hij had moeite met het starten aan een opdracht en ontvluchtte dan in het nachtleven of in seksuele escapades met andere mannen (Wikipedia).

David Hockney (9 juli 1937 - heden)

David Hockney is een Engelse kunstenaar en geldt als icoon van de jaren zestig en was van groot belang voor de popart en voor de homo-emancipatie. Toch stond hij niet op de barricaden. Hockneys vroege schilderijen staan bol van de homoseksuele verlangens. Het woord 'queen' duikt vaak op. En rondom twee elkaar omarmende mannetjes staat de frase 'We 2 boys together clinging'. Het is ronduit gewaagd werk in die tijd. In zijn werken is er dan ook altijd een ironische ondertoon aanwezig en is zijn werk een radicale normalisering geweest van homoseksualiteit (Wikipedia).

Hoe is het om een hedendaagse flikker te zijn?

We denken graag dat Nederland een tolerant land is, ook op het gebied van homoseksualiteit. Maar in hoeverre is er sprake van een specifiek Nederlandse tolerantie en zelfs een voortrekkersrol? Ik ben daar in de loop der jaren sceptischer over geworden. De afschaffing van de strafbaarstelling van homoseksualiteit, meer specifiek sodomie, vindt haar oorsprong in de Franse tijd aan het begin van de 19e eeuw, en de sociaal-maatschappelijke emancipatie, sinds het einde van de 19e eeuw is, geënt op ontwikkelingen in Duitsland. Het is zeker zo dat Amsterdam in de laatste decennia van de 20e eeuw een internationaal trekpleister was, vooral voor homoseksuele mannen. Nederland heeft ook een lange traditie van homo-organisaties, waarvan het huidige COC de erfgenaam is. Ook was Nederland het eerste land ter wereld dat het burgerlijk huwelijk openstelde voor mensen van hetzelfde geslacht. Wat betreft acceptatie doet Nederland het juist goed, maar dat vindt kennelijk geen weerklank in wetgeving op sommige terreinen. Nederland doet het vooral slecht op het gebied van wat ik kort samenvat als bescherming tegen homofobe uitlatingen en homofob geweld. De aandacht wat betreft het bevorderen van homo-acceptatie richt zich de afgelopen jaren vooral op de intolerantie van anderen, van migranten, van mensen met een islamitische achtergrond. Naarmate de meeste mensen bekend raken met onze samenleving, veranderen ook hun opvattingen en gedrag. En dan zijn we terug bij de vraag hoe tolerant wij zijn, in hoeverre we anderen accepteren, ook of juist met wat hen anders maakt dan wij gewend zijn (Rozesalonhaarlem).

Flikker op!

In mijn eigenwerken snij ik mijn eigen homoseksualiteit ook vaak aan zoals alle andere eerdere besproken kunstenaars. Zoals in mijn multimedia-installatie 'Heterofobie', waarbij een hysterische schreeuwerige video afspelend op een oude beeldbuis tv midden in een gigantisch zelfportret staat met ironische homofobe uitspraken. Onder meer honderden buttons met de uitspraak "Heterofobie nein danke" (zie de voorpagina) maakten onderdeel uit van dit werk, deze konden de toeschouwers zelf opspelden en meenemen. Met dit werk wou ik de werkelijke situatie ironisch omdraaien en tegen de homofobe mensen zeggen: FLIKKER OP! Hieronder beschrijf ik dan ook de definitie van heterofobie. Waarom heterofobie hoor ik je denken. Nou door de jaren haren ben ik meerdere keren lastiggevallen en geïntimideerd (ook in de kunstwereld) door hetero's en dat heeft erg mijn angst vergroot voor de heteroseksuele medeburgers.

Heterofobie (van de afkorting hetero voor "heteroseksueel" en *fobie*, "vrees, angst"; beide woorden komen van het Grieks) betekent letterlijk: angst voor heteroseksualiteit. Het woord is in de twintigste eeuw gevormd, echter met als betekenis: een *haat* voor of *afkeer* van heteroseksuelen en heteroseksualiteit. Het meer relevante woord heterohaar wordt ook gebruikt voor dit fenomeen.

Heterofobie en heterohaar kunnen leiden tot het uiten van deze afkeer, variërend van minachtende opmerkingen, roddel en het belachelijk maken van heteroseksuele personen, tot antiheteroseksueel geweld in de vorm van sterkere verbale of fysieke agressie. Ook verzet tegen rechten en belangen van heteroseksuelen kan hieronder begrepen zijn.

Heterofobie zou gerechtvaardigd kunnen worden door argumenten tegen heteroseksualiteit, maar daar wordt door verdedigers tegenover gesteld dat zulke argumenten vaak niet rationeel en bijgevolg van irrationele aard zijn.

Tegenstanders doen de aanname dat heteroseksuelen er vaker wisselende partners op na zouden houden. Daarnaast wordt er aangenomen dat men met deze partners, vanwege de veronderstelde losbandigheid, vaker onbeschermd seks heeft.

Verder zijn velen van mening dat heteroseksuelen niet tot liefde in staat zouden zijn en dat hun geaardheid slechts een excuus zou zijn om hun lusten te botvieren die ze in een monogaam huwelijk niet kwijt kunnen ('wederzijdse zelfbevrediging').

Een ander argument is dat heteroseksualiteit zou zijn 'aangeleerd' door onjuiste opvoeding of seksueel misbruik in de jeugd, waarna men op latere leeftijd eveneens jongere jongens door misbruik heteroseksueel zou 'maken'. Hoewel er geen algemene verklaring bestaat voor het ontstaan van heteroseksualiteit is het zeer onwaarschijnlijk dat heteroseksualiteit op deze wijze 'aangeleerd' kan worden.

Bronnen (volgens APA-stijl)

Wikipedia

Erwin Olaf. In Wikipedia. Geraadpleegd op 4 december 2020, van https://nl.wikipedia.org/wiki/Erwin_Olaf

Homofobie. In Wikipedia. Geraadpleegd op 4 december 2020, van <https://nl.wikipedia.org/wiki/Homofobie#:~:text=Het%20begrip%20homofobie%20wordt%20vaak,tot%20een%20bepaalde%20groep%20behoren.>

David Hockey. In Wikipedia. Geraadpleegd op 4 december 2020, van https://nl.wikipedia.org/wiki/David_Hockney

Willem Arondeus. In Wikipedia. Geraadpleegd op 2 december 2020, van https://nl.wikipedia.org/wiki/Willem_Arondeus

Michelangelo Buonarroti. In Wikipedia. Geraadpleegd op 4 december 2020, van https://nl.wikipedia.org/wiki/Michelangelo_Buonarroti

Keith Haring. In Wikipedia. Geraadpleegd op 10 december 2020, van https://nl.wikipedia.org/wiki/Keith_Haring

Internet artikel

Coster, M. (2020, 10 augustus). Wat is de betekenis van flikkeren. Geraadpleegd van <https://www.ensie.nl/betekenis/flikkeren>

Rijksmuseum opent zijn deuren voor homo-emancipatie. Geraadpleegd van <https://www.kunstkrant.nl/nieuws/rijksmuseum-opent-zijn-deuren-voor-homo-emancipatie>

GAY kunst. Geraadpleegd van <https://www.rozesalonhaarlem.nl/wp-content/uploads/GAY-kunst.pdf>

Hofman, P. (2020, 17 mei). Queer?! Beeldende kunst in Europa. Geraadpleegd van <https://www.gaykrant.nl/2019/05/17/queer-beeldende-kunst-in-europa/>

Dijksterhuis, E. (2019, 2 maart). Hockney vierde zijn eigen, vrolijke revolutie. Geraadpleegd van <https://www.parool.nl/nieuws/hockney-vierde-zijn-eigen-vrolijke-revolutie~bef0521f/>

Mantel, M. (2018, 4 juni). Een handige gids voor hetero's: hoe mag je homo's noemen en hoe niet. Geraadpleegd van <https://www.oneworld.nl/lezen/seks-gender/lhbti/een-handige-gids-voor-heteros-hoe-mag-je-homos-noemen-en-hoe-niet/>

Van de Logt, B. (2016). Gedachten en gevoelens geworden tot ornament. Geraadpleegd van dspace.library.uu.nl

Wijnants, R. (2018, 6 augustus). Homo-acceptatie in Nederland: toen en nu. Geraadpleegd van <https://www.uu.nl/nieuws/homo-acceptatie-in-nederland-toen-en-nu>